

STRATEGICZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU POLSKICH GOSPODARSTW MLECZNYCH¹

Andrzej Parzonko

Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW w Warszawie
Kierownik Katedry: prof. dr hab. Wojciech Ziętara

Słowa kluczowe: ekonomika produkcji mleka, koszty produkcji, dochód z gospodarstwa
Key words: milk production economics, milk production costs, farm profit

S y n o p s i s. W opracowaniu przedstawiono główne czynniki zewnętrzne wpływające na przyjmowanie strategii postępowania rolników zajmujących się produkcją mleka. Dokonano analizy produkcji i spożycia mleka na świecie, zmian w polityce rolnej UE, oczekiwań przetwórców wobec rolników, zmian w liczbie i sile ekonomicznej gospodarstw mlecznych w Europie. Produkcja mleka ciągle jest mniejsza w stosunku do potencjalnych możliwości spożycia przetworów mlecznych, co stwarza szansę rozwoju efektywnych ekonomicznie gospodarstw mlecznych w Polsce.

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Strategie przedsiębiorstw mają wiele cech uniwersalnych, ale w podejściu szczegółowym wyraźnie obserwuje się specyfikę sektorową. W formułowaniu strategii dla gospodarstw rolniczych uwidacznia się specyfika rolnictwa [Woś 1998]. Do wyróżniających ją cech należy: (1) bezpośredni związek rolnictwa z przyrodą, (2) fakt, że żywność zaspokaja biologiczne potrzeby człowieka, (3) rolnicy wytwarzają surowce przeznaczone do dalszej obróbki. Pierwsza wymieniona cecha powoduje, że to przyroda wyznacza rodzaj, wielkość i tempo wzrostu produkcji rolniczej. Drugi czynnik powoduje, że popyt na produkty spożywcze jest stały (pojemność rynku jest ściśle określona i zwiększa się w tempie zmian demograficznych, wzrostu dochodów oraz zmian modelu konsumpcji). Trzeci czynnik sprawia, że rolnicy są uzależnieni od przedsiębiorstw agrobiznesu. Czynniki te powodują, że gospodarstwa rolnicze mają ograniczone możliwości kreowania strategii produkcji, a m.in. przez to dochodów. Rolnicy, chcący w dalszej perspektywie czerpać dochody z produkcji rolniczej, praktycznie powinni się skupić na realizacji strategii niskich kosztów produkcji, przy zachowaniu określonego poziomu jakości produktów.

Celem opracowania jest przedstawienie głównych czynników zewnętrznych wpływających na przyjmowanie właściwych strategii postępowania rolników zajmujących się produkcją mleka. Aspekt szans i zagrożeń dla produkcji mleka analizowano w kontekście międzynarodowym.

¹ Artykuł opracowany w ramach projektu badawczego pt. Strategie rozwoju gospodarstw ukierunkowanych na produkcję mleka, finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Głównym źródłem wykorzystywanym w analizie kosztów produkcji mleka na świecie był „Dairy Report”, publikacja wydawana co roku przez International Farm Comparison Network (IFCN). Organizacja ta funkcjonuje od 2000 roku i jej podstawowym celem jest kreowanie lepszego zrozumienia systemów i kosztów produkcji mleka na świecie. Jest to organizacja niezależna (wolna od grup nacisku), w działaniach kierująca się wartościami uznawanymi w nauce, powstała w celu tworzenia wiedzy i jej wymiany między krajami na świecie. W 2000 roku do IFCN należało 8 krajów, z których prezentowane były dane z 21 typowych gospodarstw mlecznych. W 2006 roku w tej organizacji znajdowały się 34 kraje, z których prezentowane były dane ze 103 typowych gospodarstw mlecznych [Świtłyk i in. 2007].

OTOCZENIE EKONOMICZNE GOSPODARSTW MLECZNYCH JAKO JEDEN Z KLUCZOWYCH ELEMENTÓW OKREŚLANIA STRATEGII KONKURENCJI

W celu określania strategii działania przedsiębiorstw, najczęściej przyjmuje się wytyczne pozycyjnej szkoły zarządzania, której najwybitniejszym przedstawicielem jest Porter. Szkoła ta kładzie nacisk na analizę otoczenia przedsiębiorstwa i określenie jego pozycji konkurencyjnej. Otoczenie badane jest przede wszystkim w kontekście branży lub sektora, a pozycję strategiczną określa się w stosunku do uczestników sektora – konkurentów obecnych i potencjalnych, producentów substytutów, a także dostawców i nabywców. Przedstawiciele tej szkoły zwracają szczególną uwagę na tworzenie strategii konkurencji, która głównie polega na zdobywaniu wybranej przewagi konkurencyjnej w celu osiągnięcia zamierzonej pozycji konkurencyjnej. Źródła przewagi konkurencyjnej to zasoby przedsiębiorstwa i umiejętności posługiwania się nimi. Według Portera bazowe strategie przedsiębiorstw to: strategia niskich kosztów oraz strategia wysokiej jakości produktów (strategia dyferencjacji) [Romanowska 2004].

Gospodarstwa mleczne budując określoną strategię konkurencji powinny uwzględnić dwie grupy czynników: otoczenie konkurencyjne i prognozowane w nim zmiany oraz zasoby czynników produkcji, będące do dyspozycji gospodarstw mlecznych (zasoby w ujęciu ilościowym i jakościowym) i możliwości ich wykorzystania.

Poddając analizie otoczenie konkurencyjne i ewentualne w nim zmiany, nie należy zamykać pola do sytuacji na poziomie kraju czy danego województwa. Koniecznie trzeba uwzględnić sytuację na rynku mleka w krajach europejskich i innych znaczących w tej branży. Analizując otoczenie konkurencyjne polskich gospodarstw mlecznych trzeba zwrócić w pierwszej kolejności uwagę na następujące zagadnienia: tendencje w produkcji i spożyciu mleka (produktów mleczarskich) na świecie (szczególnie w Europie), politykę rolną i planowane w niej zmiany, oczekiwania przetwórców wobec rolników, wyposażenie gospodarstw w podstawowe czynniki produkcji oraz koszty produkcji mleka w charakterystycznych dla danego kraju gospodarstwach mlecznych.

PRODUKCJA I SPOŻYCIE MLEKA

Produkcja mleka na świecie w latach 1981-2004 zwiększała się i w 2004 roku wynosiła 657 mln ton mleka, a zatem nastąpił wzrost w stosunku do 1981 roku o ponad 41% (tab. 1). Średniorocznie produkcja mleka, w analizowanym okresie zwiększała się o 8,3 mln ton.

Tabela 1. Produkcja i spożycie mleka na świecie w latach 1981-2004

Wyszczególnienie	Jednostka miary	Wielkości w roku						
		1981	1985	1989	1993	1997	2001	2004
Produkcja mleka	mln ton	466	508	535	524	549	584	657
Spożycie	mln ton	463	511	526	518	543	576	645
Liczba ludności	mld	4,506	4,825	5,169	5,502	5,820	6,134	6,310
Spożycie na mieszkańca	kg/rok	103	106	102	94	93	94	102
Relacja produkcji do konsumpcji	%	101	100	101	101	101	101	101
Relacja eksportu do produkcji	%	9	9	9	11	12	12	15
Relacja importu do produkcji	%	9	9	9	10	11	11	12
Wartość eksportu	mln \$	14,415	12,029	22,475	26,049	30,171	29,661	33,850
Wartość importu	mln \$	14,058	11,845	20,104	23,192	26,742	26,096	29,809

Źródło: Dairy Raport, International Farm Comparison Network, 2005, 2006.

Mimo, że produkcja mleka na świecie wyraźnie się zwiększyła, to spożycie mleka i przetworów mlecznych, w przeliczeniu na mieszkańca, nieznacznie się zmniejszyło. W 2004 roku wynosiło 102 kg na mieszkańca, natomiast w 1981 roku ten wskaźnik wynosił 103 kg mleka, co wynika przede wszystkim z przyrostu liczby mieszkańców na ziemi.

W strukturze produkcji produktów mleczarskich na świecie utrzymuje się stan z początku lat osiemdziesiątych, z bardzo niewielkimi zmianami. Dominuje produkcja mleka i galanterii mleczarskiej (około 70%), następnie plasuje się produkcja mleka i innych produktów w proszku (około 12%), serów (około 12%), oraz masła (około 6%). W analizowanym okresie nieznacznie zmniejszyła się produkcja mleka i galanterii mleczarskiej oraz masła, natomiast nieznacznie zwiększyła produkcja serów [Dairy Raport 2005].

Analizując obrót międzynarodowy produktami mleczarskimi (tab. 1) obserwuje się wzrost znaczenia wymiany międzynarodowej produktami mlecznymi. W 1981 roku obrót międzynarodowy stanowił około 9% światowej produkcji (42 mln ton w ekwiwalencie mleka), natomiast w 2004 roku zwiększył się do 15% (82 mln ton w ekwiwalencie mleka). Produktem najczęściej eksportowanym (jednocześnie importowanym) było mleko w proszku i inne produkty proszkowane. Na początku analizowanego okresu, ilość mleka w proszku i innych produktów proszkowanych wyrażona w ekwiwalencie mleka wynosiła 23 mln ton, natomiast w 2004 roku było to już ponad 49 mln ton. Produktem rzadko występującym w obrocie międzynarodowym było mleko świeże oraz galanteria mleczna, jednak ich udział w ostatnich latach zwiększa się. Coraz większą rolę w obrocie międzynarodowym odgrywa ser, który w 1981 roku stanowił około 5 mln ton w ekwiwalencie mleka, natomiast w 2004 roku było to już 13 mln ton. Poszczególne kraje na świecie charakteryzują się nieco odmiennym podejściem do mleka i przetworów mlecznych. Generalnie kraje zamożniejsze (o wyższym PKB w przeliczeniu na mieszkańca) charakteryzują się wyższym poziomem spożycia mleka i przetworów mleczarskich. Przykład Niemiec i Danii, zaliczanych do grupy krajów bogatszych UE (w 2005 roku Dania znalazła się na 6 miejscu w rankingu krajów pod względem PKB/mieszkanca, natomiast Niemcy na 17 miejscu na świecie) pokazuje, że spożycie przetworów mleczarskich może być zdecydowanie wyższe od średniego na świecie. W Niemczech spożycie mleka (w postaci przetworów mleczarskich) wynosiło w 2004 roku 285 kg w przeliczeniu na mieszkańca.

ca, natomiast w Danii aż 595 kg w przeliczeniu na mieszkańca. Zaznaczyć należy, że spożycie i produkcja mleka w tych dwóch krajach, od 1981 roku do 2004, zmniejszyła się dość istotnie, w Niemczech o ponad 9%, natomiast w Danii o prawie 8% w stosunku do początku lat osiemdziesiątych. Spożycie mleka i przetworów mlecznych zmniejszyło się w przeliczeniu na mieszkańca – w Niemczech z poziomu 327 kg w 1981 roku do 285 kg w 2004 roku, w Danii z 709 kg w 1981 roku do 595 kg w 2004 roku. W krajach tych wystąpiło zwiększenie wymiany międzynarodowej. W Niemczech i Danii zwiększył się eksport produktów mleczarskich w stosunku do prowadzonej produkcji, odpowiednio o 62 i 44%. Import produktów mleczarskich w Niemczech i Danii zwiększył się odpowiednio o 145 i 185% [Dairy Raport 2005]. Wzrost znaczenia wymiany międzynarodowej produktami mleczarskimi wynika przede wszystkim z postępu w szeroko rozumianym transporcie produktów oraz znoszenia barier celnych w obrocie produktami rolnymi (przyjęcie nowych krajów UE). Dane z tych dwóch krajów europejskich, dają podstawę do twierdzenia, że obrót produktami mleczarskimi na świecie zwiększa się, a spożycie mleka (w postaci przetworów mleczarskich), mimo tendencji spadkowej może być na bardzo wysokim poziomie – w Danii spożycie mleka było ponad pięciokrotnie większe niż przeciętnie na świecie. Produkcja mleka może w przyszłości na świecie wzrastać, szczególnie w krajach charakteryzujących się niskimi kosztami jej wytwarzania.

Tabela 2. Produkcja mleka w Indiach i Chinach w latach 1981-2004

Wyszczególnienie	Jednos- tka	Wielkości w roku						
		1981	1985	1989	1993	1997	2001	2004
Indie								
Produkcja mleka	mln ton	34	44	51	58	71	82	102
Spożycie	mln ton	35	44	51	58	71	82	102
Liczba ludności	mln	703	764	829	894	960	1025	1045
Spożycie na mieszkańca	kg/rok	49	58	62	65	74	80	98
Relacja eksportu do produkcji	%	0	0	0	0	0	0	0
Relacja importu do produkcji	%	2	1	0	0	0	0	0
Wartość eksportu	mln \$	1	2	2	5	7	73	b.d.
Wartość importu	mln \$	165	65	37	11	12	14	b.d.
Chiny								
Produkcja mleka	mln ton	3,2	4,7	6,5	8,1	10	14,4	25,6
Spożycie	mln ton	3,7	5,5	7,5	9	11,6	17,1	28,9
Liczba ludności	mln	1018	1076	1145	1202	1250	1292	1306
Spożycie na mieszkańca	kg/rok	4	5	7	7	9	13	22
Relacja eksportu do produkcji	%	0	0	1	1	1	1	1
Relacja importu do produkcji	%	14	15	13	12	14	13	14
Wartość eksportu	mln \$	5	8	17	29	45	43	b.d.
Wartość importu	mln \$	148	193	309	341	443	472	b.d.

Źródło: Dairy Raport, International Farm Comparison Network, 2005.

Zastanawiając się nad możliwymi zmianami w produkcji i spożyciu mleka na świecie, należy koniecznie uwzględnić dwa kraje z kontynentu azjatyckiego: Indie i Chiny. Indie są największym producentem mleka na świecie (tab. 2). W 2004 roku w tym kraju produkcja przekroczyła 102 mln ton mleka i ciągle wzrasta. Tempo zwiększania produkcji mleka jest imponujące. W latach 1981-2004 produkcja mleka w Indiach zwiększyła się ponad trzykrotnie. Średniorocznie produkcja mleka w tym kraju zwiększała się o ponad 3 mln ton rocznie. Zaznaczyć należy, że rosnąca produkcja mleka pokrywa jedynie ciągle niezaspokojony popyt wewnętrzny. W 1981 roku spożycie mleka na jednego mieszkańca w Indiach wynosiło zaledwie 35 kg, a w 2004 roku zwiększyło się do 98 kg. Indie eksportują jedynie śladowe ilości mleka i przetworów mleczarskich. W 2001 roku wartość eksportu wynosiła zaledwie 73 mln dolarów. Import produktów mleczarskich do Indii praktycznie nie występował. W Chinach produkcja mleka zwiększa się w zadziwiającym tempie. W latach 1981-2004 produkcja mleka w Chinach zwiększyła się ponad 8-krotnie, z 3,2 w 1981 roku do 25,6 mln ton w 2004 roku. Jednak spożycie mleka w przeliczeniu na jednego mieszkańca było w 2004 roku ciągle bardzo małe i wynosiło zaledwie 22 kg na rok. Chiny w 2004 roku importowały głównie przetwory mleczarskie. Eksport był znikomy i wynosił zaledwie 1% w stosunku do produkcji.

Reasumując, produkcja mleka jest ciągle mniejsza w stosunku do potencjalnych możliwości spożycia przetworów mlecznych. W miarę bogacenia się społeczeństw popyt na stosunkowo tanie (o dobrej jakości) produkty mleczarskie będzie się zwiększał. Daje to nadzieję efektywnym ekonomicznie gospodarstwom mlecznym i przetwórcom na funkcjonowanie i rozwój w przyszłości.

POLITYKA ROLNA

Bardzo ważnym elementem w otoczeniu gospodarstw mlecznych (i nie tylko) jest polityka rolna prowadzona przez poszczególne kraje na świecie. Ten element otoczenia makroekonomicznego jest szczególnie istotny w funkcjonowaniu gospodarstw UE. W początkowym okresie wdrażania WPR w UE doprowadzono do powstania wysokich nadwyżek produktów żywnościowych. Sytuacja ta zmusiła UE do radykalnych zmian w wytycznych polityki rolnej. W latach 1984-2003 polityka rolna UE sprowadzała się do ograniczania nadprodukcji żywności w krajach członkowskich. W roku 1984 wprowadzono kwotowanie produkcji mleka, mające za cel ograniczenie nadprodukcji mleka. W 1992 roku wprowadzono reformę Mac Sherry'ego, która polegała na stopniowym ograniczaniu cen gwarantowanych na podstawowe produkty rolne oraz wprowadzała płatności rekompensujące rolnikom straty w dochodach z tytułu obniżek cen gwarantowanych. Reformy z 1992 roku pogłębiono w dokumencie „Agenda 2000”. Oprócz zmian w poziomie cen interwencyjnych (obniżania cen) na niektóre produkty rolne oraz wytycznych w zakresie kwotowania produkcji, w dokumencie tym wprowadzono działania na rzecz wspierania rozwoju obszarów wiejskich. Działania te miały wspomagać pozarolnicze funkcje obszarów wiejskich, takie jak: dostarczanie tradycyjnych wartości kulturowych, zachowanie krajobrazu i specyficznych ekosystemów, współtworzenie charakteru obszarów wiejskich. Kolejny okres WPR UE datuje się od 23 czerwca 2003 roku, kiedy to ministrowie rolnictwa krajów UE w Luksemburgu uzgodnili fundamentalną reformę WPR. Kluczowe elementy zreformowanej WPR obejmują: (1) jednolitą płatność na gospodarstwo (JPG) lub jednolitą płatność regionalną (JPR) niezależną od wielkości produkcji, (2) powiązanie JPG lub JPR i płatności specyficznych dla

określonych kierunków produkcji z obowiązkiem spełnienia określonych standardów przez gospodarstwo – zasada współzależności (*cross-compliance*), (3) redukcję płatności bezpośrednich i alokację, uzyskanych w ten sposób środków, na rozwój obszarów wiejskich, (4) mechanizm dyscypliny finansowej polegającej na redukcji płatności bezpośrednich w sytuacji przekroczonego limitu wydatków na WPR, (5) zmiany na rynkach mleka, zbóż, roślin wysokobiałkowych, ziemniaków skrobiowych, suszu paszowego, odnawialnych źródeł energii, (6) zwiększenie roli rozwoju obszarów wiejskich. Celem wprowadzenia zmian w WPR UE w 2003 roku była poprawa konkurencyjności produkcji rolniczej w UE, zwiększenie orientacji rynkowej producentów rolnych, a jednocześnie stabilizacja dochodów rolniczych [Wspólna... 2003]. Po roku 2013 zacznie obowiązywać nowa WPR Unii Europejskiej (w 2007 roku jeszcze dokładnie nieznana) podtrzymująca główne wytyczne związane z poprawą konkurencyjności rolnictwa europejskiego. Prawie pewne jest odejście od systemu kwotowania produkcji mleka po 2015 roku. Ciągłe trwają dyskusje na temat sposobu rezygnacji z kwotowania produkcji mleka w UE. Jednym z nich jest stopniowe zwiększenie kwot mlecznych od 2008 roku. O ile warunki na to pozwolą, rozwiązanie takie spowoduje dewaluację kwot mlecznych, co umożliwi zwiększenie produkcji przez najbardziej efektywnych producentów, a przemysłowi da okazję do zwiększenia produkcji. Drugim rozwiązaniem jest stopniowe odchodzenie od kwot produkcyjnych przez zmniejszanie opłat karnych za przekroczenie kwot produkcyjnych [Nitecka 2007]. Zaznaczyć należy, że WTO bardzo wyraźnie naciska na UE w zakresie zniesienia barier celnych, co dodatkowo mogłoby umożliwić wejście na rynek europejski produktów mleczarskich z innych kontynentów. Nowa sytuacja na rynku mleka po 2015 roku (rozpoczynająca się już wcześniej – od 2008 roku) wymusi na producentach i przetwórcach mleka podnoszenie efektywności ekonomicznej. Tylko producenci mleka, godzący się sprzedawać surowiec do mleczarni po stosunkowo niskich cenach (zbliżonych do cen światowych) będą mogli funkcjonować na rynku.

OCZEKIWANIA PRZETWÓRCÓW WOBEC ROLNIKÓW

Przetwórcy mleka, z większości krajów na świecie, oczekują od rolników dobrej jakości mleka, które mogą nabyć za rozsądną cenę. Potwierdzają to badania przeprowadzone w 10 polskich mleczarniach z województwa mazowieckiego (tab. 3). Badane mleczarnie charakteryzowały się zróżnicowaną skalą prowadzonej produkcji, rodzajem wytwarzanych produktów oraz formą prawną (w analizowanej grupie mleczarni dominowały spółdzielnie mleczarskie, tylko jedna mleczarnia funkcjonowała jako spółka z o.o. z udziałem kapitału zagranicznego – mleczarnia oznaczona jako „EM”). Prawie wszystkie mleczarnie (poza mleczarnią „AM”) dążyły do zwiększania skupu i przetwórstwa mleka oraz do redukcji liczby dostawców. W analizowanym okresie (2003-2007) liczba dostawców w badanych mleczarniach przeciętnie zmniejszyła się o 40%. Największe zmniejszenie liczby dostawców (procentowe) miało miejsce w mleczarniach charakteryzujących się największą liczbą dostawców w 2003 roku (mleczarnia „HM” i „JM”). Najmniejszy procentowo ubytek liczby dostawców miał miejsce w mleczarni oznaczonej jako „FM” i wynosił 27%.

Analizując strukturę dostawców w zależności od rocznej produkcji mleka oraz skupu mleka z podziałem na grupy dostawców (wyodrębnionych w zależności od rocznych dostaw) obserwuje się duże znaczenie producentów o małej skali produkcji. W analizowanych czterech mleczarniach z województwa mazowieckiego, wyraźnie zróżnicowanych rocznym

Tabela 3. Ogólna charakterystyka badanych zakładów mleczarskich

Symbol mleczarni	Skup mleka [mln litrów] w roku			Liczba dostawców [tys.] w roku		
	2003	2005	2007	2003	2005	2007
Mleczarnia „AM”	10,60	7,73	7,50	1,34	0,81	0,79
Mleczarnia „BM”	25,93	28,31	29,00	1,22	0,97	0,63
Mleczarnia „CM”	38,53	40,33	40,10	1,62	1,40	1,12
Mleczarnia „DM”	39,76	45,76	46,00	1,80	1,50	1,00
Mleczarnia „EM”	72,39	86,75	105,00	1,08	0,74	0,75
Mleczarnia „FM”	72,61	80,83	81,00	4,10	3,08	3,00
Mleczarnia „GM”	97,67	117,94	118,00	3,41	2,87	2,40
Mleczarnia „HM”	108,90	179,30	140,00	5,89	5,43	2,66
Mleczarnia „IM”	108,93	154,21	160,00	4,38	3,73	2,70
Mleczarnia „JM”	135,56	148,16	153,00	9,60	7,31	4,56

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań kwestionariuszowych.

skupem i przerobem mleka, największą liczbę dostawców stanowiły gospodarstwa produkujące rocznie do 25 tys. litrów mleka. Przeciętnie w 2003 roku, udział rolników dostarczających rocznie do 25 tys. litrów mleka do analizowanych czterech mleczarni, wynosił aż 84,8% (tab. 4). W 2007 roku planowano zmniejszenie tej liczby do 53,1%. Znaczenie najmniejszych dostawców (pod względem ilości dostarczanego mleka) surowca do mleczarni było w 2003 roku bardzo duże. W strukturze skupowanego mleka, surowiec od rolników produkujących rocznie do 25 tys. litrów mleka stanowił aż 48,9% całkowitego skupu. W 2007 roku od tej grupy rolników planowano zakup jedynie 12,2% całkowitego skupu mleka.

Mleczarnie dążą do tego, aby rolnicy zwiększali skalę produkcji mleka. W 2007 roku większość surowca będzie pochodzić z gospodarstw sprzedających rocznie od 25 do 120 tys. litrów mleka rocznie. Jedynie w mleczarni oznaczonej jako „EM” (spółka z o.o.) zdecydowana większość surowca będzie pochodzić z gospodarstw produkujących powyżej 60 tys. litrów mleka (głównie od 60 do 250 tys. litrów mleka rocznie). Zwiększanie skali produkcji mleka w gospodarstwach prowadziło do zwiększenia średniej sprzedaży mleka z gospodarstwa. W 2003 roku średnia sprzedaż mleka z gospodarstwa do analizowanych czterech mleczarni wynosiła zaledwie 21 913 litrów, w 2005 roku zwiększyła się do 30 632 litrów, natomiast w 2007 roku planowana była na 49 657 litrów. Z przedstawionych danych wynika, że średniorocznie sprzedaż mleka z gospodarstwa do analizowanych mleczarni zwiększała się o ponad 25%.

Jednym z elementów decydujących o jakości współpracy pomiędzy rolnikiem (dostawcą mleka) a mleczarnią jest oferowana przez mleczarnię cena za dostarczane mleko. Im wyższa cena mleka w skupie, tym więcej rolników zainteresowanych jest współpracą z zakładem mleczarskim. Mleczarnie chcąc oddziaływać na zachowania rolników ustalają cząstkowe elementy sumarycznej ceny za mleko. Do najważniejszych składników kalkulowanej ceny za mleko mleczarnie przyjmują: cenę za jednostkę białka, cenę za jednostkę tłuszczu, dopłatę do klasy jakościowej (powinno być skupowane mleko wyłącznie klasy ekstra, ale zdarzają się odstępstwa od tej zasady), dopłatę za schłodzenie mleka do temperatury 4°C, dopłatę za posiadanie przez gospodarstwo certyfikatu weterynaryjnego, dopłatę do ilości produkowanego mleka, dopłatę za posiadanie krów pod kontrolą użytkowości mlecznej,

Tabela 4. Liczba dostawców w zależności od wielkości dostaw oraz łączny skup mleka od danej grupy dostawców

Wielkości rocznych dostaw mleka od rolnika	Liczba dostawców w roku			Skup mleka [tys. litrów] w roku		
	2003	2005	2007*	2003	2005	2007*
Łączna liczba dostawców mleczarni „BM”	1 219	966	630			
Do 25 000 litrów	872	559	265	8 536,2	6 306,5	4 200,0
Od 25 001 do 60 000	266	267	202	9 937,8	10 168,7	8 800,0
Od 60 001 do 120 000	71	98	128	5 477,6	7 969,8	9 600,0
Od 120 001 do 250 000	8	20	28	1 438,4	3 156,3	4 190,0
Od 250 001 do 500 000	2	2	6	541,3	708,3	1 700,0
Powyżej 500 001	-	-	1	-	-	510,0
Łączna liczba dostawców mleczarni „EM”	1 084	738	750			
Do 25 000 litrów	337	6	4	2 291,8	99,5	30,0
Od 25 001 do 60 000	211	127	56	9 933,0	6 163,2	4 000,0
Od 60 001 do 120 000	376	357	320	31 665,4	31 528,0	32 000,0
Od 120 001 do 250 000	143	208	300	22 622,6	34 125,7	42 000,0
Od 250 001 do 500 000	15	35	60	4 815,9	11 287,4	20 970,0
Powyżej 500 001	2	5	10	1 066,3	3 545,3	6 000,0
Łączna liczba dostawców mleczarni „HM”	5 890	5 430	2 660			
Do 25 000 litrów	5 665	4 174	1 000	68 800,0	39 800,0	20 000,0
Od 25 001 do 60 000	181	757	1000	14 400,0	36 000,0	40 000,0
Od 60 001 do 120 000	25	335	480	37 000,0	27 300,0	40 000,0
Od 120 001 do 250 000	4	109	100	16 000,0	16 900,0	15 000,0
Od 250 001 do 500 000	6	24	30	4 100,0	8 100,0	10 000,0
Powyżej 500 001	9	31	10	16 000,0	51 200,0	15 000,0
Łączna liczba dostawców mleczarni „JM”	9 601	7 312	4 559			
Do 25 000 litrów	8 214	5 630	3 300	68 132,4	51 374,0	49 500,0
Od 25 001 do 60 000	1 098	1 185	750	40 478,8	45 470,8	33 750,0
Od 60 001 do 120 000	243	378	380	19 234,2	30 660,8	38 850,0
Od 120 001 do 250 000	44	109	110	6 779,4	17 237,5	22 000,0
Od 250 001 do 500 000	2	9	10	673,8	2 891,2	3 500,0
Powyżej 500 001	-	1	9	-	523,3	5 400,0

* plan.

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań kwestionariuszowych.

kurs złotego w stosunku do euro. Bardzo ważnym elementem składowym ceny za mleko jest dodatek za ilość dostarczanego mleka. Najczęściej rolnicy sprzedający mało mleka nie otrzymują tego dodatku, a rolnicy dostarczający znaczne ilości mleka do mleczarni (najczęściej powyżej 20 000 litrów miesięcznie) otrzymują maksymalny dodatek, który może wynosić od 15 do 30 groszy do litra dostarczonego mleka. Działanie takie bardzo motywuje rolników do zwiększania skali produkcji mleka. Reasumując można stwierdzić, że mleczarniom bardzo zależy na mleku dobrej jakości, pozyskiwanym od niewielkiej liczby rolników o dużej skali produkcji.

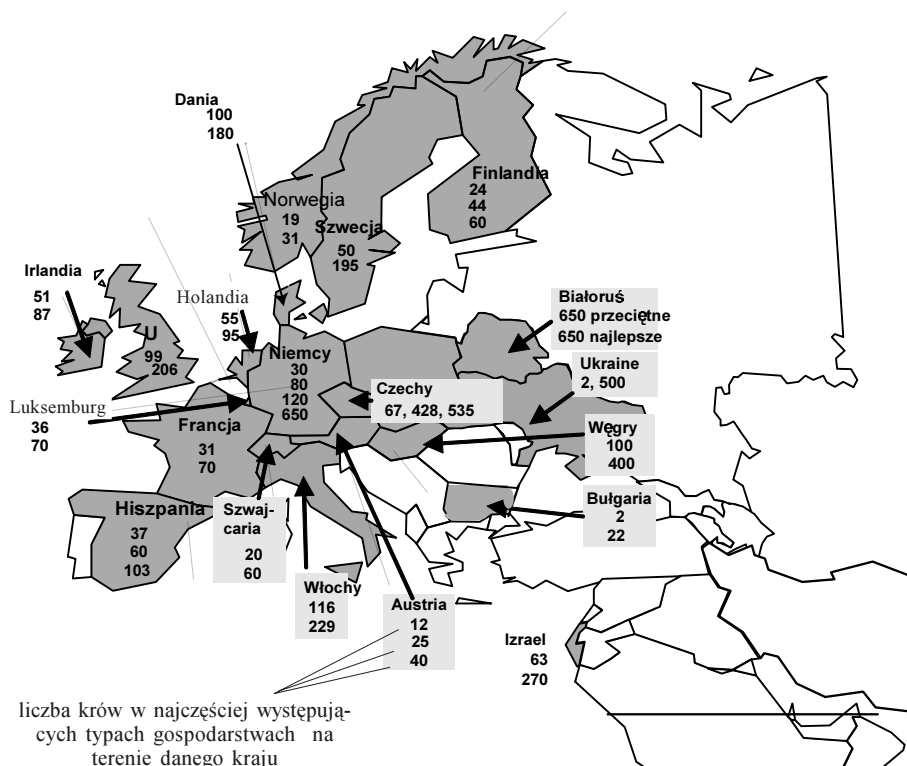
LICZBA PRODUCENTÓW MLEKA I SKALA ICH PRODUKCJI

Kolejnym ważnym elementem otoczenia konkurencyjnego, mającym wpływ na formułowanie strategii konkurencyjnej poszczególnych gospodarstw mlecznych jest liczba podmiotów zajmujących się produkcją mleka oraz ich siła ekonomiczna mierzona np. ilością sprzedawanego mleka. W rozpatrywaniu tej kwestii należy brać pod uwagę nie tylko polskie gospodarstwa, ale gospodarstwa z Europy (w szczególności) i innych krajów świata. Bowiern produkcja mleka może się przesuwać z jednych krajów do drugich, szczególnie w sytuacji głębszej liberalizacji handlu zagranicznego i znoszenia sztucznego wspierania produkcji mleka.

Liczba gospodarstw utrzymujących krowy mleczne w Polsce zmniejsza się z roku na rok. Według Powszechnego Spisu Rolnego, w 2002 roku liczba gospodarstw utrzymujących krowy mleczne wynosiła 839 937, natomiast w roku 2005 liczba ta zmniejszyła się do 730 342 [GUS 2005]. Występuje duże zróżnicowanie regionalne w liczbie gospodarstw utrzymujących krowy mleczne oraz wielkości produkcji mleka z gospodarstwa. Największy odsetek gospodarstw utrzymujących krowy mleczne w 2005 roku z całej populacji gospodarstw utrzymujących krowy mleczne w Polsce znajdował się w województwach: mazowieckim (16%), małopolskim (13%), lubelskim (13%), podkarpackim (11%), zaś najmniejszy odsetek tych gospodarstw występował w województwach: lubuskim (1%), zachodniopomorskim (1%), opolskim (1%). Duża grupa rolników prowadzi produkcję mleka na bardzo niewielką skalę, głównie dla celów samozaopatrzenia. Świadczą o tym dane przedstawiające podział gospodarstw według liczby utrzymywanych krów. W 2005 roku, odsetek gospodarstw utrzymujących 1-2 krowy w gospodarstwie wynosił aż 67% wszystkich gospodarstw utrzymujących krowy mleczne. Rolników posiadających 10 i więcej krów było 71 897, co stanowiło zaledwie 9,8% wszystkich gospodarstw utrzymujących krowy mleczne. Najbardziej rozproszona produkcja mleka była zlokalizowana w południowej części Polski. W województwach podkarpackim, małopolskim i świętokrzyskim udział gospodarstw utrzymujących 1-2 krowy w 2005 roku wynosił odpowiednio 92, 87 i 82%. Największy odsetek gospodarstw posiadających powyżej 10 krów mlecznych zlokalizowany był w Polsce północno-wschodniej i centralnej (województwa: podlaskie, warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie, wielkopolskie).

Występowała dość duża dysproporcja pomiędzy liczbą rolników posiadających hurtowe kwoty mleczne a liczbą gospodarstw utrzymujących krowy. W 2005 roku relacja ta wynosiła zaledwie 43%. Najwyższy odsetek gospodarstw mlecznych posiadających kwoty mleczne w stosunku do utrzymujących krowy występował w województwach: łódzkim (66%), podlaskim (66%), mazowieckim (61%) oraz w warmińsko-mazurskim (55%). W województwie małopolskim i podkarpackim, tylko co piąte gospodarstwo utrzymujące krowy mleczne posiadało hurtową kwotę mleczną (niezbędną, aby sprzedawać mleko do mleczarni). Dysproporcje pomiędzy województwami w liczbie krów utrzymywanych w gospodarstwach miały też swoje odzwierciedlenie w wielkości kwoty mlecznej przypadającej na dostawcę. Na koniec marca 2005 roku średnio wynosiła ona 26 886 kg mleka na dostawcę. Przeciętnie, największa kwota mleczna przypadła na gospodarstwo w województwie zachodniopomorskim (75 167 kg), w następnej kolejności znalazły się województwa: opolskie (67 902 kg), wielkopolskie (62 815 kg), pomorskie (61 415 kg), lubuskie (59 911 kg), warmińsko-mazurskie (53 427 kg), podlaskie (45 456 kg).

Polscy rolnicy zajmujący się produkcją mleka konsekwentnie dążą do zwiększania skali produkcji z gospodarstwa. W roku kwotowym 2006/2007 liczba gospodarstw posiadają-

Rysunek 1. Typowe gospodarstwa mleczne w wybranych krajach Europy wyodrębnione w ramach Międzynarodowej Sieci Gospodarstw Porównawczych (IFCN) – według liczby utrzymywanych krów w gospodarstwie

Źródło: Dairy Raport, International Farm Comparison Network, 2006.

cych hurtową kwotą mleczną zmniejszyła się w stosunku do pierwszego roku kwotowego do około 270 tys. gospodarstw (o 24%), natomiast produkcja mleka z jednego gospodarstwa zwiększyła się do ponad 30 tys. kg (zwiększenie o ponad 50%). Mimo wyraźnego postępu w koncentracji produkcji mleka ciągle polskie gospodarstwa (pod względem wielkości produkcji mleka z gospodarstwa) znajdują się na końcu listy z grupy gospodarstw z krajów europejskich.

W ramach IFCN próbuje się wyodrębnić typowe gospodarstwa mleczne w obrębie poszczególnych krajów na świecie. Jednym z ważnych wyznaczników typowości gospodarstwa mlecznego jest skala produkcji mierzona liczbą utrzymywanych krów w gospodarstwie (produkcja mleka z danej jednostki). Z danych prezentowanych na rysunku 1 wynika, że w Europie typowe gospodarstwa, zajmujące się produkcją mleka, są dość zróżnicowane pod względem pogłowia krów utrzymywanych w gospodarstwie (skali produkcji mleka z gospodarstwa). Do krajów charakteryzujących się gospodarstwami o niewielkim pogłowiu krów mlecznych zaliczyć można: Bułgarię, Ukrainę, Austrię, Norwegię oraz Szwajcarię. Największe pogłowia krów przypadające na gospodarstwo jest w Danii, Wielkiej Brytanii, Węgrzech, Holandii.

WYPOSAŻENIE GOSPODARSTW W PODSTAWOWE CZYNNIKI PRODUKCJI I STOPIEŃ ICH WYKORZYSTANIA

W większości krajów na świecie produkcja mleka prowadzona jest w gospodarstwach rodzinnych – opartych na pracy rolnika i jego rodziny. Jednak skala produkcji mleka z gospodarstwa, wyposażenie gospodarstw w podstawowe czynniki produkcji oraz stopień ich wykorzystania jest różny. Generalnie w krajach rozwiniętych gospodarczo, produkcja mleka w gospodarstwie przybiera większe rozmiary, a wykorzystanie ziemi i pracy jest bardzo intensywne.

W krajach Europy Zachodniej dominują gospodarstwa rodzinne, utrzymujące od 20 do 200 krów mlecznych. Z analizowanych krajów (w IFCN), pod względem wielkości produkcji mleka z gospodarstwa (liczby utrzymywanych krów mlecznych) dominowała w 2005 roku Wielka Brytania i Dania. W krajach tych, za typowe gospodarstwa uznano utrzymujące około 100 oraz 200 krów mlecznych. W większości analizowanych typowych gospodarstw mlecznych z krajów Europy Zachodniej (poza Holandią) była prowadzona, oprócz produkcji mleka, dodatkowa działalność produkcyjna (tab. 5). Świadczy o tym odsetek ziemi wykorzystywanej w produkcji mleka, który wahał się od 37% w wielkoobszarowym gospodarstwie z Niemiec do 100% w gospodarstwach holenderskich. Taki stan powodował utrzymywanie obsady krów mlecznych na dopuszczalnym poziomie (od 0,3 do 1,8 DJP/ha UR). Produkcja mleka z powierzchni użytków rolnych wykorzystywanych na pasze była bardzo wysoka i wahała się od 4395 (w gospodarstwie z Niemiec, utrzymującym 30 krów mlecznych) do 16 292 kg mleka z hektara powierzchni paszowej w gospodarstwie holenderskim (utrzymującym 95 krów mlecznych). Z przedstawionych danych wynika, że produktywność ziemi (mierzona produkcją mleka z hektara powierzchni paszowej) największa była w krajach, gdzie brakuje UR i są one bardzo drogie (Szwajcaria, Holandia, Dania) oraz w gospodarstwach rodzinnych utrzymujących więcej krów. W analizowanych typowych gospodarstwach dominowały nakłady pracy własnej rolnika i jego rodziny. Jedynie w gospodarstwie z Niemiec, utrzymującym 650 krów mlecznych (funkcjonującym w postaci spółki z o.o.) nie występowała rodzinna siła robocza. Produkcyjność zwierząt w analizowanych typowych gospodarstwach była wysoka, wydajność mleczna krów wahała się od 6345 do 9089 kg mleka. Intensywne użytkowanie zwierząt skutkowało potrzebą częstej wymiany krów. Roczny odsetek brakowanych krów mlecznych wahał się od 26 do 33%.

Spośród krajów Europy Środkowej i Wschodniej w tabeli 5 prezentowane są parametry z typowych gospodarstw mlecznych z Polski, Węgier i Ukrainy. Największym zróżnicowaniem w wielkości produkcji mleka z gospodarstwa charakteryzowały się gospodarstwa ukraińskie. W tym kraju funkcjonują zarówno gospodarstwa wielkotowarowe, jak i socjalne. Za typowe gospodarstwa mleczne funkcjonujące na Węgrzech uznano gospodarstwa utrzymujące 100, 400 krów mlecznych. Gospodarstwa o mniejszej liczbie utrzymywanych krów mlecznych mają najczęściej charakter rodzinny, natomiast o większej skali produkcji mleka przybierają formę prawną spółdzielni lub spółek kapitałowych. W Polsce produkcja mleka skoncentrowana jest w gospodarstwach rodzinnych o małej wielkości produkcji. Do analizy polskich gospodarstw mlecznych w ramach IFCN za typowe uznano rodzinne gospodarstwa mleczne utrzymujące 12, 20, 60 krów mlecznych. W analizowanych typowych gospodarstwach mlecznych z Europy Środkowo-Wschodniej, w większości przypadków obok produkcji mleka jest prowadzona inna działalność. Wyjątkiem są gospodarstwa węgierskie, gdzie powierzchnia UR wykorzystywana była w 100% na produkcję mleka. Prawie

Tabela 5. Parametry techniczno-organizacyjne typowych gospodarstw z wybranych krajów europejskich w 2005 r.

Wyszczególnienie	Zasoby ziemi i jej produktywność*				Nakłady pracy		Wydajność mleczna i brakowanie krów	
	1	2	3	4	5	6	7	8
Typowe gospodarstwa z wybranych krajów Europy Zachodniej								
Szwajcaria 20**	22	98	5886	0,9	2	98	6345	33
Szwajcaria 60	33	69	17821	1,8	2,4	100	6763	29
Niemcy 30	50	93	4395	0,6	1,5	100	6813	30
Niemcy 80	80	87	9110	1,0	2,3	96	7926	38
Niemcy 650	1767	37	8407	0,4	23,1	0	8456	26
Holandia 55	39	100	12281	1,4	1,6	100	8708	34
Holandia 95	53	100	16292	1,8	2,3	100	9089	32
Francja 31	40	62	9015	0,8	1,2	99	7212	32
Francja 70	220	41	5675	0,3	3	98	7313	34
Wielka Brytania 99	85	82	10313	1,2	2,6	58	7261	26
Wielka Brytania 206	131	98	11956	1,6	3,6	49	7451	27
Dania 100	120	73	10277	0,8	2,2	65	9003	28
Dania 180	141	81	13879	1,3	3	48	8806	28
Typowe gospodarstwa z wybranych krajów Europy Środkowej i Wschodniej								
Polska 12	20	72	3771	0,6	1,4	100	4525	23
Polska 20	40	62	3861	0,5	2,4	99	4788	22
Polska 60	82	95	4571	0,7	3,7	69	5935	26
Węgry 100	128	100	4941	0,8	5,2	37	6324	30
Węgry 400	456	100	5199	0,9	26,5	0	5927	33
Ukraina 2	2	63	4838	1,0	0,7	100	3048	20
Ukraina 500	2954	14	4783	0,2	94,3	0	3956	35

*1) powierzchnia użytków rolnych, 2) odsetek UR wykorzystywanych jako pasze dla krów mlecznych [%], 3) produkcja mleka z hektara głównej powierzchni paszowej [kg mleka/ha UR], 4) obsada krów [liczba krów/ha UR], 5) liczba osób pracujących w gospodarstwie [liczba jednostek pełnosprawnych], 6) udział nakładów pracy rolnika i jego rodziny w nakładach pracy ogółem [%], 7) wydajność mleczna krów [kg], 8) przeciętny roczny procent brakowania krów

**Liczba występująca przy nazwie danego kraju informuje o liczbie krów mlecznych utrzymywanych w gospodarstwie, np: Szwajcaria 20-20 krów mlecznych w typowym gospodarstwie szwajcarskim
Źródło: opracowanie własne na podstawie Dairy Raport, International Farm Comparison Network, 2006.

100% powierzchni UR (95%) wykorzystywało także polskie gospodarstwo utrzymujące 60 krów mlecznych. Produkcyjność ziemi w analizowanych gospodarstwach była dużo mniejsza niż w gospodarstwach z krajów Europy Zachodniej, wahała się od 3771 kg mleka na hektar UR w gospodarstwie z Polski utrzymującym 12 krów mlecznych do 5199 kg mleka w gospodarstwie węgierskim, utrzymującym 400 krów mlecznych. W analizowanych gospodarstwach oprócz rodziny byli zatrudniani pracownicy najemni. Jedyne w najmniejszym gospodarstwie z Polski i Ukrainy pracowała wyłącznie rodzina. Brakowanie oraz wydajność mleczna krów była dużo mniejsza niż w gospodarstwach Europy Zachodniej. Wydajność mleczna wahała się od 3048 do 5935 kg mleka od krowy, natomiast przeciętne brakowanie krów mlecznych wynosiło od 20 do 35%.

KOSZTY PRODUKCJI MLEKA W TYPOWYCH GOSPODARSTWACH MLECZNYCH Z WYBRANYCH KRAJÓW EUROPEJSKICH

Coraz większe znaczenie efektywności ekonomicznej produkcji rolniczej, w tym produkcji mleka oraz możliwość wymiany międzynarodowej produktami żywnościowymi, skłania do zastanawiania się nad kosztami produkcji w charakterystycznych (dla danego kraju) gospodarstwach.

Koszty chowu bydła mlecznego (łącznie z kosztami zaangażowania własnych czynników produkcji) w analizowanych 12 krajach Europy zachodniej (29 typowych gospodarstwach mlecznych) wahały się od 108 do 393 zł za 100 kg mleka standardowego (tab. 6). Najniższe koszty zanotowano w typowym gospodarstwie mlecznym w Wielkiej Brytanii, utrzymującym 206 krów mlecznych, natomiast najwyższe – w gospodarstwie ze Szwajcarii, utrzymującym 20 krów mlecznych. Koszty chowu bydła mlecznego, przekraczające 200 zł w przeliczeniu na 100 kg mleka występowały w typowych gospodarstwach mlecznych w Szwajcarii, Austrii, Norwegii i Finlandii. W strukturze kosztów dominowały koszty bezpośrednie (rzeczywiste) produkcji mleka, które przeciętnie w analizowanych gospodarstwach wynosiły 111,4 zł/100 kg mleka. Udział kosztów alternatywnych, związanych z zaangażowaniem własnych czynników produkcji w analizowanych gospodarstwach, wahał się od 1,2 do 50,5% w strukturze kosztów całkowitych. Największe koszty alternatywne, przekraczające 100 zł na 100 kg produkowanego mleka występowały w najmniejszych (pod względem liczby utrzymywanych krów mlecznych) typowych gospodarstwach w Szwajcarii (175,8 zł), Austrii (166,9 zł), Norwegii (149 zł), Finlandii (115,3 zł).

Z danych przedstawionych w tabeli 6 wynika, że przychody generowane z chowu bydła mlecznego i dopłat bezpośrednich znajdowały się w przedziale od 118,6 do 304 zł w odniesieniu do 100 kg produkowanego mleka o parametrach standardowych. Najniższe przychody występowały w gospodarstwach z Wielkiej Brytanii, natomiast najwyższe miały miejsce w gospodarstwach z Norwegii i Szwajcarii. W strukturze przychodów generowanych z chowu bydła mlecznego dominowały przychody ze sprzedaży mleka (w odniesieniu do 100 kg produkowanego mleka w gospodarstwie informują o cenie mleka o standardowych parametrach). Ich udział wahał się od 42% w gospodarstwie z Austrii do 87% w Hiszpanii. Znaczący udział w przychodach stanowiły dopłaty bezpośrednie, których udział w strukturze przychodów wahał się od 7,9% w gospodarstwie z Irlandii do 48% w gospodarstwie austriackim.

Koszty chowu bydła mlecznego w analizowanych 4 krajach Europy Środkowo-Wschodniej (10 typowych gospodarstwach mlecznych) wahały się od 63,2 do 135,6 zł za 100 kg mleka standardowego (tab. 7). Najniższe koszty występowały w typowych gospodarstwach mlecznych z Ukrainy, natomiast najwyższe w gospodarstwach z Węgier. W strukturze kosztów dominowały koszty bezpośrednie (rzeczywiste) produkcji mleka, które przeciętnie w analizowanych gospodarstwach wynosiły 80,2 zł/100 kg mleka. Udział kosztów alternatywnych, związanych z zaangażowaniem własnych czynników produkcji w analizowanych gospodarstwach, wahał się od 1,7 do 42,5% w strukturze kosztów całkowitych. Największe koszty alternatywne występowały w najmniejszych (pod względem liczby utrzymywanych krów mlecznych) typowych gospodarstwach w Polsce (41,7 zł) i Ukrainie (26,8). Zaznaczyć należy, że koszty rzeczywiste generowane na 100 kg mleka o standardowych parametrach w gospodarstwach z krajów Europy środkowo-wschodniej były przeciętnie o 28% niższe niż w analizowanych gospodarstwach z Europy Zachodniej. Wynikało to przede wszystkim ze zdecydowanie najniższych kosztów produkcji mleka z gospodarstw ukraińskich. Koszty

Tabela 6. Koszty i przychody z chowu bydła mlecznego w krajach Europy zachodniej w 2005 roku [zł/100 kg mleka]

Wyszczególnienie	Koszty*				Przychody z**			
	1	2	3	razem (1+2+3)	1	2	3	razem (1+2+3)
Szwajcaria 20***	205,6	175,8	11,9	393,4	169,9	37,3	87,9	295,0
Szwajcaria 60	152,9	83,4	11,9	248,2	160,9	25,3	29,2	215,5
Austria 12	155,0	166,9	8,9	330,8	110,3	25,3	126,7	262,2
Austria 25	89,7	82,8	8,9	181,5	104,3	34,6	37,3	176,1
Austria 40	84,9	64,1	8,9	157,9	104,9	32,8	19,4	157,0
Niemcy 30	112,6	78,1	6,0	196,7	101,3	20,9	32,8	155,0
Niemcy 80	94,8	39,3	8,9	143,0	101,3	17,9	17,9	137,1
Niemcy 120	86,4	32,2	11,9	130,5	101,3	11,9	14,9	128,1
Niemcy 650	124,3	1,5	3,0	128,7	102,8	11,0	16,4	130,2
Holandia 55	87,9	56,6	20,9	165,4	104,3	13,4	11,9	129,6
Holandia 95	91,2	46,2	20,9	158,2	104,3	12,2	11,9	128,4
Francja 31	95,7	47,7	3,0	146,3	104,3	17,6	15,5	137,4
Francja 70	100,4	43,2	3,0	146,6	107,3	18,2	18,2	143,6
Hiszpania 37	89,4	52,2	3,0	144,5	120,7	11,9	11,9	144,5
Hiszpania 103	92,4	16,4	3,0	111,8	119,2	8,0	12,8	140,1
Hiszpania 60	107,3	10,4	6,0	123,7	122,2	6,6	11,3	140,1
Wielka Brytania 99	82,8	28,3	1,5	112,6	98,3	10,7	9,5	118,6
Wielka Brytania 206	91,2	14,9	1,5	107,6	104,3	7,7	9,5	121,6
Irlandia 51	65,9	45,0	3,0	113,8	102,8	11,6	9,8	124,3
Irlandia 87	63,8	46,2	3,0	112,9	133,5	12,5	9,5	155,6
Dania 100	113,2	28,3	4,5	146,0	105,8	11,9	11,9	129,6
Dania 180	97,7	21,5	6,0	125,2	105,8	11,3	11,9	129,0
Szwecja 50	95,4	57,2	0,9	153,5	108,8	13,4	14,9	137,1
Szwecja 195	115,3	16,4	0,6	132,3	104,3	11,6	14,9	130,8
Finlandia 24	122,2	115,3	0,9	238,4	129,6	11,9	53,6	195,2
Finlandia 44	136,8	70,6	0,9	208,3	129,6	8,6	62,6	200,9
Finlandia 60	146,0	69,1	0,9	216,1	131,1	10,4	71,5	213,1
Norwegia 19	163,9	149,0	14,9	327,8	160,9	38,7	104,3	304,0
Norwegia 30	166,9	99,8	11,9	278,6	159,4	50,7	50,7	260,8

* Koszty: 1) bezpośrednie, 2) zaangażowania własnych czynników produkcji, 3) kwoty mlecznej.

** Przychody z: 1) sprzedaży mleka, 2) sprzedaży produktów sprzężonych z chowem bydła mlecznego, np.: cieląt, wybrakowanych krów, żywca wołowego, 3) dopłaty bezpośrednie.

*** Liczba występująca przy nazwie danego kraju informuje o liczbie krów mlecznych utrzymywanych w gospodarstwie, np. Szwajcaria 20-20 krów mlecznych w typowym gospodarstwie szwajcarskim.

**** 1\$ = 2,98 zł.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Dairy Raport, Intrnational Farm Comparasion Network, 2006.

Tabela 7. Koszty i przychody z chowu bydła mlecznego w krajach Europy środkowej i wschodniej w 2005 roku [zł/100 kg mleka]

Wyszczególnienie	Koszty*				Przychody z**			
	1	2	3	razem (1+2+3)	1	2	3	razem (1+2+3)
Polska 12	53,6	41,7	3,0	98,3	80,5	17,9	11,9	110,3
Polska 20	59,6	35,8	6,0	101,3	83,4	20,9	11,9	116,2
Polska 60	80,5	14,9	6,0	101,3	104,3	9,5	11,3	125,2
Czechy 67	71,5	20,9	8,9	101,3	101,3	15,2	14,6	131,1
Czechy 428	80,5	1,5	6,0	87,9	104,3	11,9	8,9	125,2
Czechy 535	128,1	4,5	3,0	135,6	104,3	23,5	15,2	143,0
Węgry 100	107,3	13,4	1,5	122,2	89,4	7,5	4,5	101,3
Węgry 400	119,2	7,5	1,5	128,1	95,4	8,9	6,0	110,3
Ukraina 2	36,4	26,8	0,0	63,2	44,7	12,5	0,0	57,2
Ukraina 500	65,6	4,5	0,0	70,0	44,7	16,4	16,4	77,5

Oznaczenia jak w tab. 6.

Źródło: jak w tab. 6.

zaangażowania własnych czynników produkcji (koszty alternatywne) także przeciętnie były dużo mniejsze niż w gospodarstwach z Europy zachodniej. Polskie gospodarstwa na tle analizowanych gospodarstw z Węgier, Czech i Ukrainy charakteryzowały się stosunkowo wysokimi kosztami alternatywnymi (szczególnie gospodarstwa utrzymujące 12 i 20 krów mlecznych) i dość konkurencyjnymi kosztami bezpośrednimi produkcji mleka.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

1. Przy ustalaniu strategii polscy rolnicy produkujący mleko powinni uwzględniać otoczenie konkurencyjne, w którym funkcjonują, a w szczególności obserwować tendencje w produkcji i spożyciu produktów mleczarskich na świecie, analizować planowane zmiany w polityce rolnej, oczekiwaniach przetwórców, wyposażeniu gospodarstw w podstawowe czynniki produkcji oraz porównywać koszty produkcji mleka.
2. Produkcja mleka na świecie jest ciągle mniejsza w stosunku do potencjalnych możliwości spożycia przetworów mlecznych. Daje to nadzieję efektywnym ekonomicznie gospodarstwom mlecznym i przetwórcom na funkcjonowanie i rozwój, bowiem w miarę bogacenia się społeczeństw zwiększa się popyt na stosunkowo tanie (o dobrej jakości) produkty mleczarskie.
3. Polityka rolna w UE na rynku mleka po 2015 roku wymusi na producentach i przetwórcach mleka podnoszenie efektywności ekonomicznej. Na rynku będą mogli funkcjonować tylko producenci mleka, godzący się sprzedawać surowiec do mleczarni po cenach zbliżonych do cen światowych.
4. Mleczarniom bardzo zależy na mleku o dobrej jakości, pozyskiwanym od niewielkiej liczby producentów o dużej skali produkcji.
5. Pod względem wielkości produkcji mleka z gospodarstwa, mimo wyraźnego postępu w koncentracji jego produkcji ciągle polskie gospodarstwa znajdują się na końcu listy z grupy gospodarstw z krajów europejskich. W roku kwotowym 2006/2007 liczba gospo-

darstw posiadających hurtową kwotę mleczną zmniejszyła się w stosunku do pierwszego roku kwotowego o 24%, natomiast produkcja mleka z jednego gospodarstwa zwiększyła się o ponad 50%.

6. W większości krajów na świecie produkcja mleka prowadzona jest w gospodarstwach opartych na pracy rolnika i jego rodziny. Jednak skala produkcji mleka z gospodarstwa, wyposażenie gospodarstw w podstawowe czynniki produkcji oraz stopień ich wykorzystania jest zróżnicowany. Przy czym w krajach rozwiniętych gospodarczo, produkcja mleka odbywa się w większej skali, a wykorzystanie ziemi i pracy jest bardzo intensywne. Gospodarstwa te generują niższe koszty, a szczególnie koszty zaangażowania własnych czynników produkcji.

LITERATURA

- Dairy Raport. 2006: International Farm Comparison Network.
Dairy Raport. 2005: International Farm Comparison Network.
Nitecka E. 2007: Przewidywane zmiany unijnej polityki i jej wpływ na sektor mleczarski w nadchodzących latach. *Przegląd Mleczarski*, maj.
Woś A. (red.) 1998: Encyklopedia Agrobiznesu, Warszawa.
Wspólna polityka rolna – zasady funkcjonowania oraz ich reforma. 2003: Wydawnictwo MRiRW, FAPA, Warszawa.
Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich. 2005: Wydawnictwo GUS, Warszawa.
Romanowska M. 2004: Planowanie strategiczne w przedsiębiorstwie, Warszawa.
Świtlyk M., Kasztelan P., Parzonko A. 2007: Wybrane zagadnienia z ekonomiki chowu bydła mlecznego. Materiał szkoleniowy Związku Prywatnych Przetwórców Mleka, Warszawa.

Andrzej Parzonko

STRATEGIC CONDITIONS OF DAIRY FARMS DEVELOPEMMENT IN POLAND

Summary

The main purpose of the study was to determine the main external factors influencing strategies of dairy farmers. Production, consumption, changes of EU regulations, dairy purchasers requirements concerning farms, changes in the number of farms and their economic power were analyzed in the paper. Presented results suggest that milk production is lower in relation to the consumption potential. Therefore, economically efficient dairy farms in Poland have still large development opportunities.

Adres do korespondencji:
dr inż. Andrzej Parzonko
Katedra EiOGR SGGW
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel (0 22) 593 42 21
e-mail: andrzej_parzonko@sggw.pl